

jelige: gubacsapó¹⁹

A Pető család történetének rekonstruálása a matolcsi gyapjúművesség tükrében

2013 tavaszán kezdtem el foglalkozni a matolcsi gubacsapó¹ céh² Etnológiai Archívumban található iratanyagával. A céhiratokban a feltároló mindennapi élet, a szinte közvetlenül megnyilatkozó mesteremberek ragadták meg leginkább a figyelmemet. A kutatás során felmerülő számos kérdés kiderítése, egy elfeledett technika rekonstruálása is arra motivált, hogy minél több információt próbáljak meg feltárni az egykori céhről és a mesterekről. Bár jelen dolgozatom címe a Pető család teljes történetének³ mindenre kiterjedő feldolgozását takarja, jelen dolgozatban a Pető család három tagjának a kapcsolathálóit vizsgálom az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó demográfiai eseményeken (a házasságokon, keresztségeken) és az inas-legény fogadásokon keresztül kialakult kapcsolatok alapján, ugyanis az általam eddig áttekintett szakirodalom alapján úgy vélem, hogy kevés tanulmány foglalkozott a mesterek között kialakult kapcsolatokkal.⁴ Csak az utóbbi időben kezdték a kézművesek társadalmi, gazdasági helyzetét⁵ is vizsgálni, a kézműves családok történetének⁶ feltárása is csak az utóbbi időben keltette fel a kutatók érdeklődését. Dolgozatomban a kapcsolatok vizsgálatához igyekeztem a források széles bázisát bevonni, kutatásomhoz felhasználtam az anyakönyveket,

- 1 Jelen dolgozatom megírása során nem használtam, de megemlítem Flórián Mária: Csapók, gubások és szűrszabók, süvegesek és kalaposok árszabásai (1597-1821) c. könyvét és Luby Margit: A guba készítmódja és a gubásmesterség c. kapcsolódó tanulmányát.
- 2 A matolcsi gubacsapó céh 1717-ben szerezte meg első privilégiumát, de a matolcsi gyapjúművesség korai szakaszát a 15. század végére tehetjük. Pacht Zsigmond Pál A vidéki posztóipar az északkeleti országrészekben a 15-17. században c. tanulmányában részletesen foglalkozott a matolcsi gyapjúművesség 15-17. századi történetével.
- 3 A Pető család gyapjúművességgel összefüggő történetét a család forrásokban való első felbukkanásától, 1614-től a matolcsi gubás ipartársulat 1911-es működéséig számíthatjuk.
- 4 A kézművesek közti, demográfiai események mentén létrejövő kapcsolatokkal foglalkozó, vagy azokat érintő tanulmányok: Benda Gyula: Patrónusok vagy komák. A keresztszülői kapcsolathálók Keszthelyen (1740-1849); Kocsis Gyula-Nagy Varga Vera: A ceglédi református iparosság házassági kapcsolatrendszere a 19. században az anyakönyvek alapján; Pozsgai Péter: Kézművesek és kézművescsaládok Tornán a 19. században; Faragó Tamás: A szentendrei kézművesek társadalmi mobilitása a 19. század közepén a házasságkötések tükrében.
- 5 Benda Gyula: Kézművesek és gazdák vagyona Zalaegerszegen; Kecskés Tibor: Gubacsapó mesterek a reformkori Debrecenben; Cserey Zoltán: A kézdivásárhelyi szűcs céh gazdasági és társadalmi helyzete a XVIII. század közepén a számadási jegyzőkönyvek alapján; J. Halász Margit: A társadalmi, gazdasági és szociális helyzet változásai egy iparágon belül a XVI. századtól a XIX. század elejéig; Ortutay András: Az esztergomi kézművesek gazdasági ereje a XVIII-XIX. században; Bácskai Vera: A városi kézművesek gazdasági szerepe és társadalmi helyzete a reformkori Magyarországon; Kemecsi Lajos: A tatai csapók és posztósok hagyatéki leltárjai
- 6 Bácskai Vera: A beilleszkedés nehézségei. Egy iparos család életének viszontagságai Pesten a 19. század elején; Sütő István: A bútorfestő és fafaragó Sütő család népművészeti tevékenységéről és történetéről; Mód László: Egy apátfalvi hajósvállalkozó család életútja; Mód László: Adalékok a dél-alföldi bolgárkertészkedéshez. A szegvári Ivanov család életútja; Bánkiné Molnár Erzsébet: A fazekasok négy generációja Tószegen (1870-1997); Jeney-Tóth Annamária: A családi alapokon szerveződő mikroközösség – ötvöscéh a 17. századi Kolozsváron (1600-1659); Szűcs Judit: Kovácsok és bognárok Csongrádon a XIX. században; Forró Katalin: A váci Reitter család és a kocsigyártás

a céh protokollumkönyvét, a presbiteri jegyzőkönyveket, az uradalom részére készített összeírásokat.

Az adatok feldolgozásának módszere

A mesterek életének vizsgálatához számos adatot szolgáltat a matolcsi gubacsapó céh⁷ 1821-től vezetett protokollumkönyve, melybe 1821 és 1874 között 366 mester neve lett bejegyezve. A 366 mester közül 43 Széles, 36 Balog, és 27 Szabó vezetéknévű családot találtam. 15-nél több Szűts, Kisgyörgy, Kis, Öry, Jakó, Pető, Tóth, Veres és Illyés vezetéknévű mester lett bejegyezve a lajstromba, 10-nél kevesebb céhmester került ki a Deli, Dávid, Tisza, Rádi, Mangu, Molnár, Kovács, Filep családokból, és mindössze 2-4 mestert adott a céhnek az Orbán, Nagy, Sós, Hajdú, Zámboi, Batori, Ágoston, Varga, Szarka, Nyíri, Ladányi és Horváth család. Azt, hogy az egyes családok egyes időszakokban mennyire voltak kiterjedtek, mennyire játszottak fontos szerepet a céh és a mezőváros életében ezek a számsorok nem tükrözik, az egyes családoknak a céh és Matolcs⁸ életében betöltött jelentőségét, kapcsolathálóját, életvezetési stratégiáit csak a mikroszintű vizsgálatok révén ismerhetjük meg.

Jelen dolgozatban egyetlen családból választottam ki három, vérrokonsági kapcsolatban álló mestert. Családfát készítettem, hogy a generációkat jobban áttekinthessem, az egyes mesterekre vonatkozó adatokat egy adatbázisba rögzítettem, itt az egyes mesterek születési dátumát, házassági dátumát, a feleségére vonatkozó adatokat, halálának dátumát, gyermekeinek születési dátumát, gyermekeinek keresztszüleit, keresztygyermekait, a házasságokon tanúként való részvételt, a mesterségre vonatkozó adatokat rögzítettem. Táblázatba rögzítettem az 1720-as összeírás,⁹ az 1790-es matolcsi tengeri dézsma adatait¹⁰, az 1801-es matolcsi zálogos telkek összeírását,¹¹ az 1809-es mesterlajstromot, az 1816-os¹² és 1821-es búza dézsmát¹³ és a protokollumkönyvbe 1821-1874 között vezetett mesterlajstromot. Az elkészült adatsorok alapján a keresztségek, házassági tanúságok, inas-legény fogadások vizsgálatánál a diagramon (lásd: 3.oldalon) a következő eredmények születtek meg.

7 Domonkos Ottó adatai alapján Magyarországon a 14-19. század között összesen 38 csapó céh működött, melyből 11 volt gubacsapó céh. DOMONKOS O. 1991 31.

8 Szirmay Antal így ír Matolcsról: „141 ház van benne, szűr szabók, csapó, és guba takácsok és szövők lakják, és ez leginkább az élelmek módgya, mivel ezen műszereket a körül esni szokott vásárookra hordgyák, 29 nemes, közöttük mindnyájan reformata vallást tartó magyarok.” SZIRMAY 1810. 229.

9 MOL N79:32

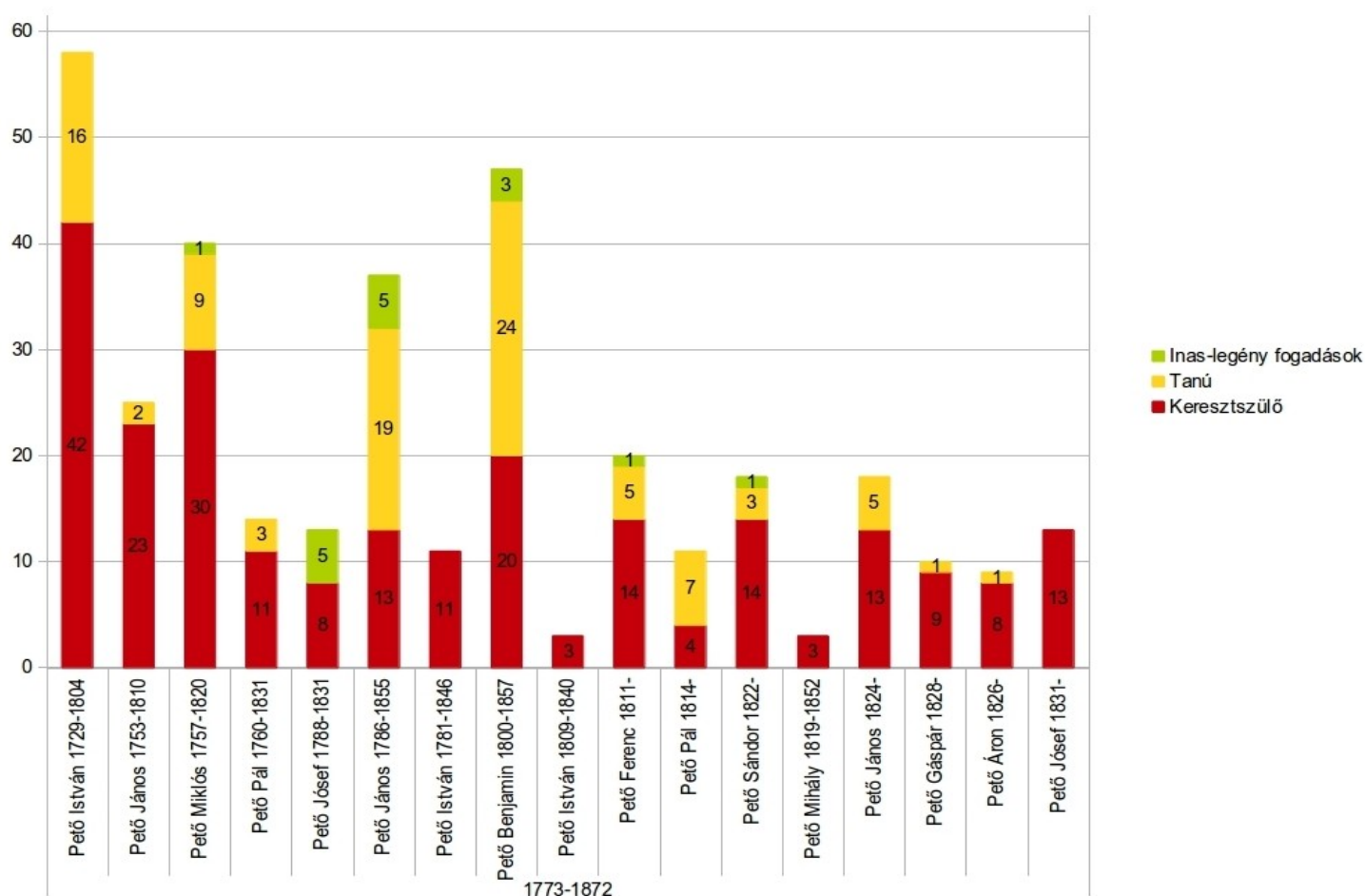
10 MOL P1531. 11.dob. 298.fisc.

11 MOL P1531. 11.dob. 298.fisc.

12 MOL P1531. 11.dob. 298.fisc.

13 MOL P392 III. sor. 227.tét. 201.dob.14-16.

A diagram az 1773 és 1872 közötti adatokat tartalmazza, mert a céh hivatalos megszűnéséig követtem végig a kereszteleseket, házasságokat, inas- és legény fogadásokat. Az adatok alapján Pető János, Miklós, Pál, József, János, István, Benjamin, István és Mihály adatai az (anyakönyvek forrásmegbízhatóságának megfelelően) pontosan tükrözik a valóságot, idősebb Pető István esetében fontos megjegyezni, hogy házasságát 1773 előtt kötötte, így nem tudni, hogy hányszor volt keresztszülő, tanú eddig az időpontig. Ferenc, Pál, Sándor, János, Gáspár, Áron és József esetében viszont a 1872-es időbeli határ eredményezhet torzulást, hiszen 40-60 év közöttiek voltak 1872-ben, többjüket még felkérhették ekkor tanúnak, esetleg keresztszülőnek is. Így tehát önkényesen döntöttem amellett, hogy három generációból ragadok ki egy-egy a házasságkötések-keresztelesek során a családban népszerűbbnek nevezhető mestert.¹⁴

¹⁴ Nem tudtam még leellenőrizni, hogy az 19. század közepén zajlott népszámlálások matolcsi adatai megmaradtak-e, mivel eddigi kutatásom során elsősorban a 18. század végéről, a 19. század elejéről származó forrásokat találtam, vizsgálataimat is erre az időszakra korlátoztam.

A keresztségek, házassági tanúságok és inas-legény fogadások nyomán kibontakozó kapcsolatok jellemzői

A Magyar Néprajzi Lexikon alapján a keresztelő „*a keresztény egyházba fogadás*¹⁵ rítusa, mely egyúttal az újszülött befogadása a család és a falu közösségébe az ez alkalomhoz kötődő hagyományos szokások és hiedelmek rendszerén át.”¹⁶ Nagy-Varga Vera meghatározása alapján pedig így pontosíthatjuk a keresztelő definiálását: „*A keresztség az ünnepélyes névadás,*¹⁷ *a keresztszülők fogadalma, valamint (...) az anyakönyvi bejegyzés szokása*¹⁸, *amelyhez offerálás is kapcsolódhat. A keresztelés az üdvözülés előfeltétele. (...) A protestánsok szerint emlékezés arra, hogy >amint a víz lemossa a test szennyét, úgy Jézus Krisztus vére lemossa a lélek szennyét, a bűnt.<*”¹⁹ A keresztszülő tartotta keresztvíz alá keresztgyermekét, egyúttal pedig „*felelősséget vállalt (a szülőkkel együtt) a gyermek sorsáért, erkölcsi neveléséért.*” Fogadalmuk alapján, ha a gyermek szülei meghaltak, abban az esetben „*átvették a gyermek felnevelésének feladatát.*” A keresztszülőség létrejöttével tehát megkettőződött a gyermek „*sorsáért felelősséget vállaló felnőttek száma. A keresztény társadalomban a keresztszülők szerepe elsősorban az erkölcsi és lelki támasz biztosítása volt.*” Emellett pedig anyagi támogatást is nyújthatott a keresztapa a gyermek felnevelése

15 „Az egyházi körben történt névadásnak további társadalmi következménye is volt. Az anyakönyv (...) nemcsak a születés közhitelű bizonyítását dokumentálta, hanem egyúttal az egyház tagjainak a névsorát is tartalmazta; aki tehát benne szerepelt, azt az egyház hívének, tagjának is tekintették. A keresztelés és az anyakönyvbe történt bejegyzés a gyermeknek újabb, őt egész élete során végigkísérő társadalmi meghatározást adott: a vallást.” TÁRKÁNY-SZÜCS E. 2003. 129.

16 HOPPÁL M.-TÁTRAI Zs. 1980. 158.

17 „A gyermek keresztnévének kiválasztását is hagyományok szabályozták. Általánosnak mondható az a gyakorlat, hogy elsőszülött fiú az apa vagy az apai nagyapa névét örökölte. Lányoknál nem vették olyan szigorúan, de a sok testvér közül legtöbbször viselte egy az anyja, anyai nagyanyja nevét. (...) További gyermekeknél elhalt családtagok nevei jöttek számításba, azzal a megszorítással, hogy halott kistestvér nevére nem jó ismét keresztelni, mert magával viszi ezt a gyermeket is.” KAPROS M. 1990. 26. Nem volt még alkalmam teljes körű vizsgálatot végezni a matolcsi anyakönyvekben, a Pető család esetében viszont a névadás tekintetében a Kapros Márta által leírt névadási gyakorlathoz hasonló, következetes gyakorlatot nem fedezhetünk fel, esetenként megfigyelhető, hogy az első szülött gyermek valóban apja, vagy apai nagyapja nevét örököli, gyakorta kapják a lányok is anyjuk nevét, azonban sokszor inkább az egyéni ízlés dönthetett a gyermek nevének megválasztásában, bár a Pető családban a 19. század elejéig valójában csak néhány férfinévvel találkozunk, ezek a következők: János, István, Pál, Ferenc, Miklós és József. Benjamin az első olyan gyermek, akit a megszokott nevek után a Pető családban és a településen először keresztelnek Benjaminszónak – az 1790-es évektől tűnik fel a Moldvai család Matolcson, 1801-ben pedig tanúként is szerepelt egy esküvőn Moldvai Benjamin, feltehetőleg Moldvai Benjamin után keresztelte 1800-ban született gyermekét Benjaminszónak Pető Miklós. Emellett a Pető családban jellemző volt, hogy a halott gyermek nevére keresztelték az következő újszülöttet is.

18 „A névadás hatósági ténykedése régen kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott, és ez két részből állt: az ünnepélyes névadásból, amelynél a gyermeket a keresztvíz alá tartották vagy a keresztvízben megmerítették, és a név regisztrálásából (anyakönyvi bejegyzés). (...) A névadáshoz egy vagy két tanú (keresztszülő) közreműködését kívánták meg, akik egyúttal azt is bizonyították, hogy a gyermek a bejelentett anyától származik, és az anya tisztességes házasságban élt.” TÁRKÁNY-SZÜCS E. 2003. 128-129.

19 NAGY-VARGA V. 2000. 535-536.

során.²⁰

A fenti idézet alapján tehát egy hosszú távú és felelősségteljes kapcsolat vette kezdetét a keresztszülői szerep elvállalásával. Kérdéses ugyanakkor, hogy Matolcson vajon ugyanígy látták-e a keresztszülői szerepvállalást a 18. század végén, a 19. század elején, amikor például egy 60 év körüli céhmestert kértek fel keresztapának. BENDA Gyula hívja fel tanulmányában a figyelmet arra, hogy a komaság társadalmi intézménye „történetileg változott, koronként és esetleg társadalmi csoportonként eltérő funkciót tölthetett be.”²¹ A keresztszülők megválasztásának gyakorlatában tehát időben és térben párhuzamosan számos változatot különböztethetünk meg. KAPROS Márta szerint a 19.század „végéig általános gyakorlat volt, hogy idegent hívtak komának (...). Leggyakrabban az apa vagy anya ifjúkori pajtását, ezzel megszilárdítván, új formában megerősítvén a régi barátságot. Mikor időszerű lett, a másik fél visszahívta őket keresztszülőnek. Elterjedt volt az is, hogy szegényebb családok módos gazdát tiszteltek meg a felkéréssel. Ezt elutasítani nem illett, de a visszahívás ilyen esetben nem volt feltétlenül kötelező.”²² Matolcson a Pető család esetében ugyancsak jellemző volt, hogy idegent kértek fel keresztszülőnek, azonban az anyakönyvek alapján az ifjúkori baráti kapcsolatokra nem derül fény, csak következtethetünk a keresztszülők visszahívásának száma alapján, hogy egy-egy családdal mennyire lehetett mély a kapcsolat. A Pető család vizsgálatánál ugyanakkor nem jelenthető ki egyértelműen, hogy inkább baráti alapon kérték fel őket keresztszülőnek, vagy inkább az általuk betöltött tisztségek miatt kerültek műrokonosági kapcsolatba különböző családokkal, az anyakönyvek vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy a két gyakorlat egymás mellett élt, és csak az egyes személyek esetében, számszerűsítve állapítható meg, hogy éppen melyik gyakorlat dominált abban, hogy keresztszülőnek választották őket. Kapros szerint a „protestánsoknál (...) több komapárt, s gyermekenként többnyire másokat hívtak, bár a szoros értelemben vett keresztszülői funkciókat ellátó főkomapár gyakran végig azonos volt, csak a többiek (...) cserélődtek.”²³ A Pető család esetében felmerülhet, hogy mivel igen jelentős számú családnál vállaltak keresztszülőséget, ezért a keresztszülői feladatokat talán nem is tudták teljes mértékig ellátni.²⁴ Nem kizárt tehát, hogy Matolcson is több keresztszülőpárosa volt egy gyermeknek,

20 NAGY-VARGA V. 2000. 537.

21 BENDA Gy. 2006. 535.

22 KAPROS M. 1990. 26.

23 KAPROS M. 1990. 26.

24 „A gyermek szüleinek szempontjából nem közömbös, hogy mely házaspárokkal sikerült keresztkomasági kapcsolatot létesíteni, mert ifjúkori barátaikkal (...) a már meglévő lelki összhangból egy újfajta, kiegyensúlyozott családi összetartozást teremthettek, ami a családi életüket gazdagította. Segített betölteni a paraszti hétköznapi és ünnepi életrendben a kijelölt és kötelezően előírt szerepeket. A komák és rokonok

azonban az anyakönyvekbe, 1773 és 1872 között csak egy keresztanyát és egy keresztapát jegyezték be, amennyiben mégis több keresztszülő²⁵ lett volna, akkor pedig feltételezem, hogy a „főkomapárt” jegyezték volna be. A kérdés viszont egyelőre, források hiányában megválaszolatlan marad, hogy Matolcson a 18. század végén, a 19. század elején milyen feladatai voltak a keresztszülőknek.

Az anyakönyvek vizsgálata alapján felvetődik az a kérdés is, hogy a a Pető családban voltak-e népszerűnek nevezhető keresztszülők. BENDA Gyula tanulmányában a keszthelyi keresztségek vizsgálata alapján arra hívta fel a figyelmet, hogy „*a keszthelyi gazdák és szőlőművesek inkább patrónust kerestek, nem pedig egyenrangú társat, amikor gyermekeiknek keresztszülőt választottak, s ez nem jelenthetett tartós, szinte rokoni kapcsolatot a családok között.*”²⁶ Matolcs esetében is felmerül, hogy egyes párokat csak a presztízsük miatt kértek fel, ugyanakkor míg BENDA „népszerű keresztszüleinek” akár 267 keresztgyermek is lehetett, addig Matolcson (már csak a mezőváros lélekszámából adódóan)²⁷ sem beszélhetünk ilyen mértékű népszerűségről, kiemelkedő keresztszülő párokat sem találunk, az viszont egyértelmű, hogy a 18. század végén még egy viszonylag szűkebb körből választottak keresztszülőt a házaspárok. „*A keresztszülők felkérésénél megfigyelhető, hogy szívesen hívták az adott falu tekintélyesebb személyiségeit, különösen a helyi lelkészt*”²⁸ – írja BÁRTH Dániel, a lelkész felkérésének gyakorlata Matolcson is megfigyelhető, a 18. század közepétől találunk adatokat arra, hogy a lelkész vállalta a keresztapaságot, népszerűsége pedig a 19. század elején volt a legmagasabb.

KOCSIS Gyula tanulmányában az azonos társadalmi helyzetet és szomszédságot emelte ki, mint a keresztségek esetében motiváló tényezőket Cegléden az 1770-1790 közti években – esetenként a szomszédságra, mint meghatározó tényezőre is találunk példákat a matolcsi Pető család keresztségi kapcsolatainak vizsgálata során, ez viszont elenyésző számúnak tekinthető,

kisegíthették egymást munkával: kiegyenlítésre törekvő kölcsönös segítséggel a cserén alapuló társulásokban (...) derűsen és jókedvűen végezték a nehéz paraszti munkákat komákkal és rokonokkal együtt. Ezen túl a komák anyagi természetű ügyekben is egymás segítségére lehettek .” NAGY-VARGA V. 2000. 543-544. Ez a fajta kapcsolat véleményem szerint azonban csak a hasonló társadalmi helyzetű, azonos korú, feltételezhetően kölcsönös keresztkomasági viszonyban álló házaspárok között alakulhatott ki, a matolcsi Pető család esetében a 18. század végén, a 19. század elején, amikor 15-nél több családdal létesítettek keresztkomasági viszonyt, akkor ezek a kapcsolatok nem mélyülhettek el ennyire, legfeljebb csak azzal az egy, esetleg két családdal, akik több alkalommal is felkérték gyermekeik keresztszüleinek a házaspárt.

25 BÁRTH Dániel könyve alapján a „*a hivatalos református irányzat (...) inkább a keresztszülők számának szaporítását, mint korlátozását tekintette üdvösnek.*” BÁRTH D. 2005. 175.

26 BENDA Gy. 2006. 534.

27 Fényes Elek alapján 896 református, 8 római katolikus és 22 zsidó lakója volt Matolcsnak az 1830-as években. FÉNYES E. 1839. 341. A tanácsulési jegyzőkönyv 1817-ben 840 lakost rögzített.

28 BÁRTH D. 2005. 175

ugyanis gyakorta 15-nél is több családdal létesítettek műrokonsági viszonyt a keresztségeken keresztül a Petők. A keresztségek során az azonos társadalmi helyzet előtérbe kerülését először Pető Miklósnál figyelhetjük meg, aki 1780 és 1799 között vállalt keresztszülőséget.

A matolcsi keresztségi viszonyok vizsgálata során láthatjuk, hogy egy időben folyamatosan változó kapcsolatról van szó, mely kapcsolat létrejöttének indítékait, meghatározóit, jellemzőit egyetlen család esetében is nehéz megragadni. Számszerűsítve a keresztségek mentén az adatok, talán Matolcson is megállapíthatunk általános jellemzőket, jelen dolgozatban viszont a keresztségi kapcsolatok sokszínűségét, változó voltát mutatom be.

Dolgozatomban a Pető család kapcsolatainak kiterjedtségét vizsgáltam az esküvőkön tanúként való részvétel alapján is. A házasság érvényességét az egyházi és világi jog *„évszázadok óta pontosan körülírt szerződési feltételek teljesüléséhez, hivatalos szertartáson elhangzó s tanúk által hitelesített ígérethez kötötte.”*²⁹ A tanúk személyének megválasztása, a tanúk szerepe azonban jelentős változáson ment keresztül. A tridenti zsinat még csak azt írta elő, hogy a házasság érvényességéhez a házasulandóknak két tanú jelenlétében kölcsönösen nyilatkozatot kellett tenniük az illetékes katolikus lelkész vagy plébános előtt, de a tanúkat nem kellett előre felkérni, a tanúk személyét illetően mindössze annyi volt a kikötés, hogy 7 évnél idősebbek legyenek, ne legyenek örültek, részegek, siketek és vakok, illetve a házasságkötésen egyszerre legyenek jelenek.³⁰ A 19. században azonban a Magyar Néprajzi Lexikon alapján már sokkal több tényező határozta meg a tanúk kiválasztását, a tanúk szerepköre pedig kibővült, ugyanis a *„házassági tanú, a házasságkötés szokáskörének fő tisztségviselője. Rendszerint műrokon vagy közeli rokon, esetleg a család közeli barátja, jó embere; társadalmilag rendszerint kiemelkedőbb, vagyonosabb személy. Differenciáltabb társadalomban olyan tekintélyes férfi, akivel a házasságra lépő függő helyzetben van (pl. gazdája, mestere). A házasságkötés szokáskörének szertartásmestere, aki részt vesz a házasság előkészítésében és megkötésében, a vagyoni kérdések rendezésében.”*³¹ Györgyi Erzsébet szerint *„leggyakrabban keresztapa, nagybátya, idősebb, tekintélyes rokon, kenyéradó gazda vállalta ezt a tiszte.”* Emellett pedig *„az átlagosnál nagyobb ajándékkal kellett hozzájárulnia az új pár felszereléséhez”*³² a tanúnak.

A Pető család esetében források híján nehéz meghatározni, hogy tanúként az esküvők előkészítésében pontosan milyen mértékben vettek részt. Az 1780-as években Matolcson,

29 SZILÁGYI M. 2000. 720.

30 NAGY Janka T. 52. 2001

31 GYÖRGYI E.-TÁRKÁNY-SZÜCS E. 1980. 697-698.

32 GYÖRGYI E. 48. 1990.

akárcsak a keresztségek esetében, még nem lehetett olyan sokrétű feladat a házassági tanúság, mint ahogyan arról a Néprajzi Lexikon ír, a tanúk kiválasztásában elsősorban a tanúk presztízse dominálhatott, ekkor még rokonok szinte alig fordultak elő tanúként, ugyanakkor a keresztapa tanúnak való felkérésére elvértve már találunk adatokat a Pető család vizsgálata során is. Azonban a két szerep összekapcsolódása a 18. század végén, a 19. század elején a Pető családban még ritkán történt meg.

A mesterek kapcsolata a náluk dolgozó inasokkal és legényekkel EPERJESSY Géza szerint sokáig a *„tanító és tanuló kapcsolata volt”*, és bár a kezdetektől fogva egyfajta kizsákmányolás is jellemezte ezt a kapcsolatot, a kapitalizmus kibontakozásával egyre erőteljesebben jelentkezett ez a jelleg. A kapitalizmussal szemben a céhek a merev bezárkózással próbáltak védekezni, ezért egyre több szabályt hoztak, a felvételi díjakat megemelték és megpróbálták megakadályozni a legények mesterré válását, (a remekmunka elvégezhetőségének megnehezítésével, a vándorévek megnyújtásával). Emellett országszerte találunk példát arra is, hogy olyan mértékű pénzbüntetések szabtak ki a céhek a legényekre, hogy az *„keresményeiket túl haladó terheket”* rótt ki rájuk, amiatt pedig gyakorta szerszámaikat kobozták el a mesterek. Ezek a típusú törekvések mindenképpen rossz fényt vethetettek a mesterek és a legények kapcsolatára. EPERJESSY az inasokat sorsát is hasonlóan sanyarúnak jellemezte, mint a legényekét, ugyanis gyakorta csak paraszti és ház körüli munkákra fogták be őket, esetenként pedig kitanításuk is elmaradt, ha viszont az inas kitanult, akkor felszabadulásukat igyekeztek mestereik megakadályozni.³³ RICHTER M. István szerint: *„A céh legifjabb és a család új tagjára sok mindenféle kötelességet róttak a céhszabályok és a házirend, amelyeket minden ellenvetés nélkül tartozott teljesíteni. Az inas élete nem volt más, mint a különféle kötelességeknek a teljesítése.”*³⁴

A matolcsi gubacsapó céh protokollumkönyvében is találunk a mesterek és inasok közti konfliktusokat megörökítő bejegyzéseket, ám a peres ügyekben, úgy tűnik, a céh igyekezett igazságosan ítélni, mind a mestert, mind az inast-legényt megbüntette a büntett elkövetésének mértékében. A matolcsi céhben ugyanakkor gyakorlat volt, hogy a fiú az apjához szegődött be inasnak, ebben az esetben nem valószínű, hogy a kapcsolatokban a kizsákmányoló jelleg megerősödhetett volna. Bár a matolcsi artikulások is igen sok szabállyal szabályozták az inasok és legények életét, és a szegődéstől a céhbe állásig gyakorta 10 év is eltelt, úgy vélem, hogy Matolcson nem vált gyakorlattá a legények mesterré válásának megakadályozása, hiszen

33 EPERJESSY G. 1967. 94-105.

34 RICHTER M. I. 1941. 221.

a 19. század folyamán is jelentős számú mester nyert felvételt a céhbe.

Pető István kapcsolathálójának bemutatása

Pető István feltehetőleg 1729-ben született, a családban, miután unokaöccse, Pál 16 évesen meghalt, ő volt az egyetlen férfi, aki továbbvitte a Pető nevet. Inas- és legényéveiről semmit sem tudunk, csak sejthetjük, hogy mire megházasodott, mester volt.³⁵ 1750 áprilisában nősült meg, Kelemen Máriát vette feleségül.

Pető István anyagi helyzetéről ebből az időszakból származó források alapján a következőket mondhatjuk el: nagyapja, Pető Pál 10 köblös szántóval és 8 kaszás réttel rendelkezett, a mezővárosban a közepesen jelentős gazdák közé tartozott. Miután Pető István nagybátyjának fiai meghaltak, és egyetlen fiútestvére ugyancsak még gyermekként meghalt, valószínűleg a nagyapja által bírt területet használhatta ő is. Gazdasági helyzetéről tájékoztat egy 1791-es tengeri dézsmajegyzék is, ez alapján egyetlen gazda volt, aki több tengerivel rendelkezett, mint Pető István, és három gazda volt, aki ugyanannyi tengerit szolgáltatott be, mint ő. Az 1801-es összeírás alapján 12 mérő gyümölcsösssel, 9 köblös³⁶ szántóval, 9,5 kaszás réttel rendelkezett. Feltételezhetjük tehát, hogy Pető István a matolcsi gazdák vagyonosabb rétegébe tartozott, az általa 1801-ben használt földterület korábban viszont a leírtnál is nagyobb lehetett, művelhető területe akkor csappant meg, mikor Miklós és Pál fiai már önálló gazdaságot vezettek.³⁷

Első felesége, Kelemen Mária feltételezhetőleg 1732-ben született³⁸, bár ebben az évben kezdte a kereszteleseket anyakönyvbe jegyezni a matolcsi prédikátor, Kelemen Mária születését nem találjuk az anyakönyvben. Kelemen Mihálynak 1735-ben is született egy gyermeke, feltételezhetjük, tehát, hogy már 1732-ben is házas volt, és ő volt Kelemen Mária édesapja.³⁹ Az 1720-as összeírás során Kelemen Mihály, aki jelen esetben nem tudni, hogy Kelemen Mária édesapja vagy esetleg nagyapja volt, 4,5 köblös szántóval és 5 kaszás réttel rendelkezett, tehát feleakkora gazdasággal, mint Pető Pál. Pető István és Kelemen Mária 1750-ben kötött házasságuk alkalmával jogállásuk nem lett bejegyezve az anyakönyvbe,

35 Az 1717-es artikulusok alapján: „*Ne legyen szabad nőtelennek sem özvegy mesternek a czéhet egy esztendőnél tovább tartaniok, hanem meg házasodgyanak.*” EA 5512 40.

36 „*Némely helyen földköböllel tartoznak, amikor bevetik, köblöt adnak róla, minden bevetett hold földtől egy köböllel.*” BOGDÁN I. 1991. 302.

37 János, a legidősebb fiú feltételezhetően apja haláláig apja mellett maradt, feleségét is az apai házhoz hozhatta.

38 1787-ben halálakor 55 évesnek lett bejegyezve a halotti anyakönyvbe.

39 Kelemen Péternek 1737. október 12-én Máriának keresztelték gyermekét, lehetséges, hogy ekkor született Kelemen Mária, mert a halotti anyakönyvben gyakorta nem pontosan adták meg a halott életkorát.

1787-ben második házassága alkalmával Pető István viszont már nemesként⁴⁰ lett bejegyezve az anyakönyvbe. A Kelemen család férfi ágon az 1700-as évek végén megszakadhatott, de mivel Kelemen István 1786-ban halálakor nemesnek lett bejegyezve, így valószínűleg nemes volt a Kelemen család is. Az 1720-as összeírás alapján szomszédi viszonyban is állhatott a két család, ugyanis Pető Pál, Balog György és Kelemen Mihály neve egymás után került összeírásra. Mivel a család férfi ágon megszakadt, ezért az 1809-es és 1821-től kezdődő mesteremberek névsorában sem találunk Kelemen vezetéknévű mestert, csak következtethetünk arra, hogy a 18. században Kelemen Mária édesapja foglalkozott szűrszabással-csapással.⁴¹ Házasságuk alapján tehát különböző vagyoni helyzetű, de feltételezhetően azonos foglalkozási csoportból származó, azonos jogállású, szomszédi viszonyban álló személyek házasodtak össze.

Házasságukból 6 gyermek született, János, Mária (1 évesen meghalt), Miklós, Pál, Éva (1-4 éves kora között halt meg), Éva. János keresztszülei a lelkész és felesége voltak,⁴² azonban Mária, Miklós, Pál és Éva keresztszüleinek nevét nem ismerjük. Az utolsó lány, Éva keresztszülei Szabó János és Illyés Jánosné voltak. Szabó János 1768-ban kötötte meg házasságát, tehát 30 év körüli lehetett, Illyés Jánosné házassága viszont nem lett bejegyezve az anyakönyvbe.

Második házasságát Kis András özvegyével, Deli Erzsébettel kötötte Pető István, a nő valószínűleg nem volt nemes, ugyanis a családban a későbbiekben csak adózó jogállású férfiak lettek az anyakönyvekbe bejegyezve. A család anyagi helyzetére a tengeri dézsma összeírása és a telkek 1801-es összeírása alapján következtethetünk, ez alapján a közepesen nagy területtel rendelkező gazdák közé sorolhatjuk a Deli család tagjait. A második házasság esetében tehát elsősorban az özvegyi állapot és a gazdasági helyzet dominált. A gazdasági helyzet előtérbe helyeződése összefügghetett azzal, hogy eddigre talán már céhmester volt Pető István.

Pető István 1788 júliusában Vári Ferencz prédikátor esküvőjén tanúként volt jelen, és az anyakönyvben mint „*Magistri coetui ceque nobilis*”, vagyis mint céhmester lett bejegyezve. Két évvel később, 1791 „*kilenczedik napján Kis Aszszony havának*” ugyancsak

40 Mivel az 1720-as adóalanyok összeírása során össze lett írva Pető Pál, feltételezhetjük, hogy ekkor még nem tudta igazolni nemesi jogállását, de a településen, ettől függetlenül ezt valószínűleg folyamatosan számon tartották.

41 Az 1648-as összeírásban Kelemen Mihály még mint szűrszabó lett összeírva, tehát nem zárhatjuk ki, hogy a 17-18. században a Kelemen család férfitagjai szűrszabó és csapó mesterséget folytattak. MOL UC 13:13 pag. 33.

42 Az 1750-es években még nem vezették a keresztszülők neveit, ugyanakkor a prédikátor az anyakönyvben feljegyezte, ha ő volt a gyermek keresztapja.

főcéhmesterként került bejegyzésre „Nemes és Nemzetes Pető István” neve a presbiteri jegyzőkönyvbe. Az 1717-es artikulusok alapján „Minden esztendőnként Husvét Octaváján, az Mesterek egyenlő tanácsbul és akaratbol eő köztök és az társaságok között egy Czéh Mestert, egy Kulcsos Mestert és egy Szolgáló Mestert választszanak és rendellyenek”.⁴³ Az artikulus alapján tehát minden évben újraválasztották a céhmestereket, de valószínűleg a céhmesterek egymást követő években történő ismételt megválasztására is volt lehetőség. Feltételezem tehát, hogy Pető István már az 1788-at megelőző években is mint céhmester működött.

Feltehetőleg első feleségével kötött házassága időpontjától (1750-től), vagy az első gyermek, János megszületésétől (1753) kezdve kérték fel keresztszülőnek a házaspárt, azonban a matolcsi keresztelési anyakönyvekben csak 1773-tól kezdődően vezették a keresztszülők nevét. Kelemen Mária 1787 január 23-án hunyt el 55 évesen, férje szokatlan módon, valószínűleg a céhmester anyagi helyzetét és presztízsét tükröző módon, két tanítással búcsúztatta el feleségét.

A feleség halálát megelőző 14 évben 40 alkalommal volt keresztszülő a házaspár valamelyik tagja, ez alapján a házaspár Matolcs társadalmában tekintélyes pozícióval rendelkezett. A 40 alkalomból 28-szor együtt vállalták a keresztszülőséget,⁴⁴ egy alkalommal Kelemen Mária (feltehetőleg) testvérével, Kelemen Istvánnal volt keresztanya, egyszer férje unokatestvérének férjével, Tót Ferencsel⁴⁵ volt keresztanya, kétszer Mangu Mihállyal, emellett Deli Istvánnal, Csapó Mihállyal, Széles Jánossal, Tót Miklóssal, Bede Andrással és Veres Sámuellel is vállalt keresztszülőséget.

Mangu Mihály az 1801-es összeírást már nem érte meg, 1800-ban 68 évesen elhunyt, így anyagi helyzetét nem ismerjük, ahogyan Kelemen István anyagi helyzete is ismeretlen marad előttünk. Veres Sámuel, Tót Miklós és Deli István ugyancsak a gyakorta felkért keresztszülők közé tartoztak. Veres Sámuel az 1801-es összeírás alapján a közepesen nagy gazdaságot vezető gazdák közé tartozott, Tót Miklós a kis földdel és kis gyümölcsössel rendelkező gazdák csoportjába tartozott, Deli István egy közepesen nagy réttel, szántóval és egy kis gyümölcsössel rendelkezett, a közepes méretű területtel rendelkező gazdák alsó csoportjába tartozott. Feltehetőleg az említett öt gazda egyikével sem állt szomszédi viszonyban a Pető

43 EA 5512 38.

44 Egyetlen tiltó rendelkezés világít rá a keresztelesekhez fűződő szokásokra: „Az Ekklnak Elöljárói látván hogy a szent keresztségnek alkalmazosságával sok rendetlenségek másikálások tánczolások estek mind eddig az ideig, melyekkel a' szent keresztség meg motskoltatik, ezen az okon közönséges akaratall meghatározták, hogy ha ennek utána valaki ilyen módon botránkozást szolgáltat, három forintokkal elmulthatatlanul meg büntetessék”

45 Tót Ferenc 1759-ben vette feleségül Kelemen Ersébetet, talán Kelemen Mária unokatestvérét, azonban Ersébet 1763-ban meghalt. Tót Ferenc 1766-ban újránősült és Pető Erzsébetet, Pető István unokatestvérét vette feleségül.

család. Pető István egy alkalommal vállalt keresztapaságot Tót Jánosnéval és kétszer Illyés Péternéval. Illyés Péter a közepesen nagy gazdák közé tartozott, jelentős szántóval, gyümölcsösrel és réttel rendelkezett.

Feltűnő, hogy ebben az időszakban még rokonok nem kérték fel egymást keresztszülőnek, azonban nem tudni, hogy mennyiben történt baráti alapon a választás, ugyanis Pető István 44, Kelemen Mária pedig 41 éves volt 1773-ban, utolsó közös keresztelőjük alkalmával pedig a férj már 58, a feleség pedig 55 éves volt. Fontos megjegyezni, hogy az említett Deli István 1770-ben 32 évesen nősült meg, Tót Miklós 1777-ben 29 évesen nősült meg, Veres Sámuel pedig 1766-ban kötötte meg házasságát 27 évesen, tehát ők még fiatalok voltak az 1773-tól jegyzett kereszteléseknél.⁴⁶ Ez alapján feltételezem, hogy a keresztelések esetében lehetett egy korábbi minta, mely szerint nagy presztízsű házaspárokat kértek fel a fiatal szülők, míg később már inkább a velük egykorú, tőlük csak pár évvel idősebb házaspárokat részesítették előnyben. A nagyszámú keresztelések miatt felmerül a kérdés, hogy vajon mennyiben mélyültek el ezek a kapcsolatok, ha ilyen nagy volt a korkülönbség a szülők és a keresztszülők között, illetve kérdéses az is, hogy a kapcsolatok gazdasági oldala (gyermek ruhával való ellátása, a család anyagi segítése) vajon mennyire domborodott ki. Annak a 6 családnak, akiknek 3-5 alkalommal vállalt keresztséget a Pető házaspár, esetleg gazdasági segítséget is nyújthattak a keresztszülők, de véleményem szerint még ez is nagy szám ahhoz, hogy a patrónus viszony megerősödhessen.

Az említett keresztelések 3/4-nél a házaspárok több gyermeküknek, vagy akár összes gyermeküknek is Pető Istvánt vagy feleségét kérték fel keresztszülőnek, azonban a keresztelések 1/4-nél csak egyszer kérték fel a Pető házaspárt keresztszülőnek.⁴⁷ A Pető házaspárnak a keresztgyermekai közt nem találunk törvénytelen gyermekeket, azonban Czigány István és Mursa Dávid (a Mursákat többször is Cigány Mursaként jegyezték be az anyakönyvekbe) gyermekeinek vállalták a keresztszülőiséget.

A következőkben 4,⁴⁸ a Pető házaspárral rövidebb-hosszabb távon keresztségi kapcsolatban álló családot mutatok be. A családok gazdasági helyzetére sajnos csak későbbi források alapján tudtam következtetni, így nem kizárt, hogy azalatt az idő alatt, míg a tárgyalandó keresztelésekre sor került, a házaspár gazdasági helyzete egészen eltérő volt, mint amit a

46 Molnár Mihály 1769-ben, Szántai István 1769-ben, Mangu Mihály 1766-ban, Illyés Miklós pedig 1757-ben nősült meg.

47 Fontos megjegyezni, hogy Pető Istvánt felesége halála után már mindössze kétszer kérték fel keresztszülőnek, de ebben Kelemen Mária halála mellett Pető István életkora is szerepet játszhatott.

48 Összesen 21 családdal került keresztkomai kapcsolatba a Pető család, azonban a dolgozat terjedelmi kereteire tekintettel 4 családot választottam ki a kapcsolatok illusztrálására.

források tartalmaznak.

Széles Pál 1757-ben vette feleségül Balog Iván tisztartó leányát, Ersébetet, Pál tehát mindössze pár évvel lehetett fiatalabb Pető Istvánnál. Első fia, *Pál* 1762-ben született, a fiú 29 évesen, nyomorékként halt meg. A második fiú, *Ferenc* 1764 áprilisában született meg. Egyetlen leánya, *Ersébet* 1766-ban született, de a lány 20 évesen meghalt. Harmadik fia, *György* 1768-ban született, *Péter* pedig 1771-ben. Ötödik és hatodik fiának, *Andrásnak*, aki 1774-ben született és *Miklós*nak, aki 1776-ban született, Pető István és felesége voltak a keresztszülei. Miklós azonban meghalt, így a hetedik fiút is *Miklós*nak keresztelték, őt is a Pető házaspár tartotta keresztvíz alá 1779-ben. 1783-ban született meg *Sigmond*, neki is Pető István és felesége voltak a keresztszülei. Széles Pál feltételezhetően Széles Pál fia volt, a Pető és a Széles család pedig az 1720-as összeírás alapján szomszédok voltak, az idősebb Széles Pál 12 köblös szántóval és 8 kaszás réttel rendelkezett, tehát hasonló gazdasági helyzetben volt, mint Pető Pál, a későbbiekben viszont ifjabb Széles Pál inkább a közepesen nagy területtel rendelkező gazdák közé tartozott és a szomszédi viszony is megszűnt Pető István és Széles Pál között. Kölcsönös keresztségi viszony nem tudni, hogy kialakult-e közöttük, ugyanis, bár Széles Pál feltételezhetően minden gyermekének a Pető házaspárt kérte fel keresztszülőnek, Pető István az ismert adatok alapján első gyermeke, János keresztszüleinek a prédikátort és feleségét kérte fel, Éva lányának Szabó Jánost és Illyés Jánosnét kérte fel, József születésénél pedig Öreg Illyés Miklóst és Balogdi Ferencnét⁴⁹ kérte fel keresztszülőkné.⁵⁰

Kis Gy⁵¹ János öt alkalommal kérte fel Pető Istvánt és feleségét keresztszülőnek, tehát feltételezhetem, hogy köztük szorosabb lehetett a kapcsolat. Kis Gy János 1768-ban 20 évesen vette feleségül Tót Sárát, első gyermeke, *Borka* 1772-ben született meg, nem tudni, hogy neki kik voltak a keresztszülei, 1775-ben született meg meg második lánya, *Ersébet*, az ő keresztszülei Pető István és felesége voltak, Ersébet azonban két hetesen meghalt. 1776-ban, alig egy évvel Ersébet születése után született harmadik leányuk, a gyermeket ismét *Ersóknak* keresztelték, akinek keresztszülei ismét a Pető házaspár voltak, akárcsak *Sárának*, aki 1778-ban született meg. 1783-ban ikreknek adott életet Tót Sára, *Susanna* és *Julianna* keresztszülei ismét Pető István és Kelemen Mária voltak. Nem tudni, hogy Susanna életben maradt-e, ugyanis Julianna meghalt, de halála nem lett bejegyezve a halotti anyakönyvbe. 1785-ben született meg Kis Gy János hatodik leánya, (neve nem lett bejegyezve az anyakönyvbe, így

49 Balogdi Ferencné eddigre már halott volt, tehát Balogdi Jánosnéról lehetett szó.

50 József keresztszülei József 1 éves kora előtt meghaltak.

51 A Kisgyörgy család vezetéknévét többféleképpen is bejegyezték az anyakönyvekbe, Kis Gy-ként, Kis gy-ként, Kisgyörgyként és Kis Györgyként is.

nem kizárt, hogy a születést követően pár órán belül meghalt) az ő keresztszülei is a Pető házaspár voltak, azonban 1788 május 26-án „*hirtelen megholt*” Kis Gy János. Az özvegy Tót Sára augusztus 10-én szülte meg utolsó gyermekét, *Juliannát*, azonban vagy Kelemen Mária halála miatt, vagy Pető István idős kora miatt, vagy azért, mert csak férje révén kötődött a Pető házaspárhoz, ő már a prédikátor Vári Feretzet és Molnár Miklósnét kérte fel gyermeke keresztszüleinek. Mivel Kis Gy János sem az 1790-es tengeri dézsmát, sem az 1801-es zálogos összeírást nem élte meg, ezért gazdasági helyzetét nem ismerjük.

Lábas Miklós négy alkalommal kérte fel keresztszülőnek a Pető házaspárt. 1768-ban vette feleségül 28 évesen a semjéni Thót Katát, 1769-ben született meg első gyermeke, *Miklós*, az ő keresztszüleinek nevét nem ismerjük, Miklós 12 évesen meghalt. 1775-ben született meg Lábas Miklós második fia, *Ferentz*, az ő keresztszülei már biztosan Pető István és felesége voltak, azonban hat hetesen ő is meghalt. 1778-ban született harmadik fia, *Péter*, neki is Pető István és felesége voltak a keresztszülei, azonban Péter 1782-ben alig pár héttel húga halála után meghalt. A negyedik fiúnak, *Miklósnak* Illyés Miklós és felesége volt a keresztszülei. 1780-ban született meg Lábas *Mária*, neki ismét Pető István és Kelemen Mária voltak a keresztszülei, de a gyermek 2 évesen, meghalt. Lábas *Györgynek* ugyancsak Pető István és felesége voltak a keresztszülei. 1789-ben született meg az utolsó gyermek: *Mária*, az ő keresztszülei viszont Illyés István és felesége voltak. Lábas Miklós az 1790-es tengeri dézsmát még megérte, ekkor 2 zsák tengerit tudott beszolgáltatni, (tehát nem rendelkezhetett jelentős mennyiségű megművelhető területtel), azonban 1794-ig meghalhatott, ugyanis 1794-ben már „*Lábas Miklós árváját*” – talán Györgyöt temették el, mert Györgyöt később se a mesterek között nem találjuk, se a házassági anyakönyvben. Mária 1809-ben Nábrádra ment férjhez. 1798-ban pedig az özvegy is meghalt, így Pető István kapcsolata megszakadhatott a Lábas családdal.

Kis András 1768-ban nősült meg, Veres Ersókot vette feleségül, azonban az anyakönyvbe bejegyezték Kis András neve mellé, hogy házassága előtt parázna⁵² volt. Első leánya, *Ersébet* 1773-ban született meg, Pető István volt a keresztapja és Illyés Péterné volt a keresztanyja. 1775-ben, *Andrásnak* ugyancsak Illyés Péterné és Pető István voltak a keresztszülei, viszont *Péternek*, aki 1779-ben született és *Lászlónak* aki 1782-ben született, Illyés Péter és felesége voltak a keresztszülei. Az utolsó gyermek, *Mária* keresztszüleinek Molnár Miklóst és

52 Kérdéses, hogy a paráznság itt mit takar, mert Veres Ersóknak törvénytelen gyermeke nem született, viszont az, hogy más nőtől született-e gyermeke Kis Andrásnak, nem bizonyítható, mert a törvénytelen gyermekek apjának neve nem került bejegyzésre.

feleségét kérték fel, azonban Mária 1791-ben himlőben elhunyt, majd rövidesen, 1792-ben Kis András is meghalt. Kérdéses, hogy az ekkor 17 éves Andrást keresztapja tudta-e támogatni, vagy szüksége volt-e Andrásnak a támogatásra. Kis András nevét a későbbiekben a mesterek nevei között találjuk tehát ekkor már megkezdhetette inas éveit. Feltételezhetjük, hogy András édesapja is mester volt és a céhhez tartozott, az 1717-ben kelt szabályok között pedig már az özvegyek és árvák segítésére vonatkozó szabályokat is találunk, de amennyiben már valóban megkezdte inas éveit András, úgy mesterére hárult a fiú ellátása.

Pótsi István házasságát nem találjuk az esketési anyakönyvben, első gyermeke *Mária*, 1774-ben született meg. A gyermek keresztszülei Pető István és felesége voltak. A második gyermeknek 1777-ben, *Mihálynak* ismét Kelemen Mária volt a keresztanyja, azonban keresztapja Mangu Mihály volt. A későbbiekben azonban sem a házassági anyakönyvben nem találjuk a gyermekeket, sem a halottiban, illetve a mesterlajstromban sincs Pótsi vezetéknevű mester és az 1801-es zálogos összeírásban sem találjuk Pótsi Istvánt. Ez alapján tehát feltételezhető, hogy a Pótsi család csak rövid ideig tartózkodott Matolcson, hiszen, mindössze 2 gyermekük keresztelésére került itt sor, és nem itt házasodtak össze a szülők. Kérdéses, hogy ha csak átmenetileg tartózkodtak Matolcson, akkor vajon mennyiben sikerült beilleszkedniük a matolcsi társadalomban, és mennyiben tudott elmélyülni a kapcsolat a keresztszülőkkel. Feltételezhető, hogy rövid matolcsi tartózkodásuk során csak a település előjáróit és néhány lakost ismertek meg, ezért őket kérték fel keresztszülőknek.

Pető István gyakorta részt vett tanúként is az esküvőkön. A matolcsi házassági anyakönyvben 1787-től kezdődően vezették a tanúk nevét,⁵³ ez alapján Pető István először Vári Ferenc prédikátor esküvőjén volt jelen, mint tanú, majd 1789-ben további 5 esküvőn vett részt tanúként. 1788-ban, 1789-ben és 1791-ben biztosan céhmester volt, valószínűleg emiatt kérték fel tanúnak 1791-ben is három esküvőn. Ezt követően azonban gyérült az esküvőkön tanúként való részvételének száma, 1795-ben már csak egy, 1798-ban két esküvőn kérték fel tanúnak, 1799-ben, 1802-ben, 1803-ban és 1805-ben is csak egy-egy alkalommal volt tanú az év során.

Az esküvőkre egyértelműen igyekeztek a település néhány tisztségviselőjét meghívni a matolcsiak, gyakorta volt a bíró, a kurátor, a tanító, a nemesek hadnagya, a céhmester jelen az esküvőkön, de a tanúk között a rokonok ekkor még ritkán jelentek meg. Úgy tűnik, hogy Pető István felkérésének a fő indítéka a presztízs volt (itt már a barátság véleményem szerint

53 Minden bizonnyal korábban is részt vett esküvőkön tanúként Pető István, azonban erre vonatkozó forrás nem maradt fent.

egyáltalán nem dominált, ugyanis 1787-ben már 58 éves volt, tehát a keresztelesekhez képest itt még inkább megnőtt a korkülönbség a tanú és a házasuló pár között). Ha csak a presztízse miatt kérték fel, akkor nem valószínű, hogy ezek a kapcsolatok a későbbiekben elmélyültek, ugyanis Pető István egyetlen olyan házaspárnál sem jelent meg a későbbiekben keresztszülőként, akiknek esküvőjén tanúként volt jelen (ebben természetesen életkora is szerepet játszhatott), illetve három alkalommal a menyasszony elkerült Matolcsról, így velük biztosan nem alakultak ki tartós kapcsolatok.⁵⁴ Az idő előrehaladtával azonban egyre inkább számolhatunk a kapcsolatok elmélyülésével, ugyanis 1798-tól egyre inkább a céhtagok kérték fel tanúnak a céhmestert.

A 16 vőlegényből hatnak a nevét találjuk meg a későbbiekben a mesterek nevei között, illetve Orbán Tamásné Szabó Klára nevét, akinek férje valószínűleg elhunyt 1809-ig, így felesége folytatta mesterségét, és az ő neve került összeírásra. Ebben a hét esetben tehát szorosabb kapcsolattal számolhatunk.

Egyetlen esetben bizonyítható, hogy Pető István tanúként volt jelen keresztyermek, Kiss Sára esküvőjén, itt is egy eleve szorosabb kapcsolat lehetett.⁵⁵

A házasuló pár jogállása véleményem szerint nem játszott szerepet abban, hogy kit kértek fel tanúnak, mert Pető István nemes volt, de a házasulók jogállásától függetlenül vállalta az esküvőn tanúként való részvételt. A fiatal pár anyagi helyzetét az esküvő időpontjában még nem lehet mérni, ezt egyrészt a hiányzó dézsmajegyzékek, összeírások akadályozzák meg, másrészt pedig feltehetőleg a házasságot követően több éven át a fiú szüleivel élt a fiatal házaspár.

Pető István legidősebb fia házassága révén került kapcsolatba Tóth Éva családjával. Tóth Éva 1758-ban született Tóth Miklós gyermekeként, azonban ebből az időszakból származó források híján, és a Tóth család kiterjedt voltát tekintve, a család vagyoni helyzetéről, jogállásáról, foglalkozásáról biztosan nem mondhatunk.

Pető Pál Kisgyörgy Évát vette feleségül 1788-ban. A család vagyoni helyzetét források híján nem tudjuk meghatározni, de a későbbi anyakönyvi bejegyzések alapján úgy tűnik, hogy a Kisgyörgy családnak nem volt nemes ága.

54 A 16 esküvő során három alkalommal a vőlegény, egy alkalommal pedig a menyasszony nem volt matolcsi. Bár a céhhez „idegenek” is csatlakozhattak, egyik „idegen” vőlegény nevét sem találjuk a későbbiekben a céhtagok között, tehát (bár a távolság eleve megakadályozta volna a szorosabb kapcsolat kialakulását) mivel nem tartoztak a céhhez sem, így nem valószínű, hogy ezek a kapcsolatok fennmaradtak.

55 A 16 vőlegényből 6 vőlegény 1773 előtt Matolcson született, 4 vőlegény viszont nem Matolcson született, a 16 menyasszonyból 6 menyasszony született 1773 előtt Matolcson, 2 menyasszony nem Matolcson született. Mivel 1773 előtt nem jegyezték a keresztszülők nevét, így nem tudni, hogy az említett 12 matolcsi fiatalnak kik voltak a keresztszülői.

Pető Éva Bátori Sándorhoz ment feleségül, azonban az 1801-es összeírást Bátori Sándor nem élte meg, így vagyoni helyzete szintén ismeretlen marad előttünk, a későbbi anyakönyvi bejegyzések alapján a Bátori család adózó volt. Második házasságát nemes Illyés Istvánnal kötötte Pető Éva, Illyés István hasonló méretű művelhető földterülettel rendelkezett, mint Pető István fia, Miklós, és az 1809-es mesterlajstromban is megtaláljuk nevét. A Petők házassági kapcsolatainál tehát úgy tűnik, hogy a 19. század elejéig nem volt lényeges, hogy nemesi jogállású legyen a férj illetve a feleség, ugyanakkor feltehetőleg a foglalkozási csoporton belül létesítettek házasságokat.

Pető József nemes Széles Mihály árva leányát, Máriát vette feleségül. Fiatalabbak voltak az ugyanabban az évben házasságra lépő fiataloknál, ebben félárva, árva állapotuk játszhatott szerepet.

Pető Miklós kapcsolathálójának ismertetése

Pető Miklós 1757-ben született Pető István harmadik gyermekeként. Inas és legényéveiről nem tudunk semmit, azt viszont, hogy mester volt, az 1809-es és az 1821-es mesterlajstrom is bizonyítja, illetve a bejegyzés, mely szerint fia, Benjamin nála volt inas. Házasságát 1780-ban kötötte Orbán Sárával, az Orbán család néhány tagja feltűnik később a gubacsapó mesterek között, feltételezhetjük tehát, hogy Orbán Sára apja is szűrszabó- vagy csapó mester volt, azonban az Orbán család a későbbiekben mint adózó tűnik fel az anyakönyvekben. Pető Miklósnak feleségétől hét gyermeke született, a gyermekek közül azonban csak hárman éltek meg a felnőttkort.

A gyermekek révén egy alkalommal kerültek keresztkomasági kapcsolatba a lelkésszel, két alkalommal a lelkész feleségével, Szabó Pált ugyancsak kétszer kérte fel Pető Miklós keresztapának, feleségét pedig egyszer keresztyának. Szabó Pál a matolcsi nagygazdák közé tartozhatott, mert az 1801-es zálogos összeírás alkalmával özvegye 10 köblös szántót, 17 kaszás rétet és 3 mérő gyümölcsöst bírt. A céhnek is tagja lehetett, mert az özvegy bekerült a mesterek lajstromába. Jakó Miklóssal, aki 1789-ben főbíró volt, és ugyancsak a nagygazdák és a gubacsapók közé tartozott, Pető Miklós Susanna lánya születése révén került keresztkomasági kapcsolatba. (Jakó Miklóssal egyébként kölcsönös komasági viszonyban álltak, a vagyoni helyzetük jelentős eltérése ellenére is.) Szabó Péternét is felkérte egy alkalommal Pető Miklós keresztyának, vele ugyancsak kölcsönös volt a komasági kapcsolat. Szabó Péter céhtag volt, a család közepesen nagy földterülettel rendelkezők

csoportjába tartozott, megközelítőleg kétszer akkora területet művelt Szabó Péter családja, mint Pető Miklósé. Pető Miklós tehát különböző vagyoni helyzetű lakosokat, de a lelkész kivételével, csak gubacsapó mestereket kért fel gyermekei keresztszüleinek.

Pető Miklós felesége 43 évesen „szárazbetegségbe”, vagyis tüdőbajba halt bele. Bár legkisebb fia még nem volt 5 éves ekkor, Miklós nem nősült újra, csak évekkel később,⁵⁶ 1810-ben, ekkor vette feleségül az „adózó” Veres Évát, aki ugyancsak özvegy volt ekkor. Veres Éva második megözvegyülésének időpontjától, 1804-től 6 éven át egyedül nevelte gyermekeit, az 1804-ben 14 éves, árva Széles Máriát,⁵⁷ a 12 éves Széles Mihályt és az alig 3 éves Gáspár Ferencet.

Pető Miklóst és Orbán Sárát 1781-ben kérték fel először keresztszülőnek. 1781 után pedig további 30 alkalommal kérték fel a házaspárt keresztszülőnek, melyből 25 alkalommal voltak együtt keresztszülők, két alkalommal Pető Miklósné Vári Ferentz prédikátorral volt keresztanya, Pető Miklós pedig egy alkalommal Szabó Pálnéval, egy alkalommal Szabó Péternéval és egy alkalommal Szűts Jánosnéval vállalt keresztapaságot. Pető Miklós és felesége esetében tehát lényegesen kevesebb keresztszülői szerepvállalással számolhatunk, mint Pető Istvánnál, hiszen Pető István és felesége mindössze házasságuk utolsó 15 évében 40 alkalommal vállalt keresztszülőséget, és minden bizonnyal korábban is (házasságuk megelőző 23 évében is) több alkalommal voltak keresztszülők. Pető Miklós és felesége azonban csak 18 éven át voltak keresztszülők, tehát felmerülhet, hogy a presztíz mellett egyre fontosabb lett, hogy a szülőkkel közel egykorú házaspárt kérjenek fel keresztszülőnek. Míg Pető István és felesége gyakorta voltak külön keresztszülők, addig Miklós és Sára inkább együtt vállalták el a keresztszülői szerepet. Míg Miklós apja éveken át a keresztelesek 12,5-23%-nál volt keresztapa, addig Pető Miklós egyetlen évben volt a keresztelesek 12%-ban keresztapa. Míg az 1780-as évekig egy-egy évben több olyan házaspárt is találunk, akik 3-4 alkalommal is vállaltak keresztszülőséget, addig Pető Miklós keresztszülősége alatt alig-alig találunk már olyan házaspárt, akik 4 alkalommal voltak keresztszülők egy évben, egyre több házaspárt kértek fel keresztszülőnek, és már csak egy-két rövid ideig népszerű keresztszülőt találunk.

Bár Miklós népszerűsége egyáltalán nem volt kimagasló, testvéreihez képest ő sokkal gyakrabban volt keresztszülő és tanú. Mivel a céh csak 1821-től vezette protokollumkönyvét, ezért nem tudni, hogy milyen tisztségeket töltött be a céhben Miklós. Apjához képest, aki 9

56 Úgy tűnik, eddigre az 1717-es artikulus, mely szerint az özvegyek kötelesek voltak minél hamarabb újránősülni, érvényét veszítette.

57 Nemes Széles Mária 1808-ban ment feleségül Nemes Pető Józsefhez, valószínűleg ezen a házasságon keresztül került szorosabb kapcsolatba Veres Éva a Pető családdal.

köblös szántóval, 9,5 kaszás réttel és 12 mérő gyümölcsőssel rendelkezett, ő már mindössze 3 köblös szántót, 4 kaszás rétet és 1,5 mérő gyümölcsőt művelt, testvére, Pál viszont csak 1 köblös szántóval, 2 kaszás réttel és 0,5 mérő gyümölcsőssel rendelkezett. János és családja talán édesapjával maradt, mert János nevét nem találjuk az 1801-es zálogos összeírásban. A presbiteri jegyzőkönyv alapján azonban Miklós gyakorta adományozott kisebb-nagyobb összegeket az ekklezsiának, és egyházfi is volt.⁵⁸ 1791-ben és 1795-ben pedig az esküdtek közé tartozott. Talán az egyház és a település életében való aktívabb részvétel lehetett az oka annak, hogy testvéreihez képest gyakrabban kérték fel keresztszülőnek.

A következőkben ⁴⁵⁹ családon keresztül illusztrálom Pető Miklós keresztkomasági kapcsolatait.

Jakó Miklós 1778-ban, 22 évesen vette feleségül a 19 éves Molnár Ersőket, tehát mindössze egy évvel volt idősebb Jakó Miklós Pető Miklósnál. Első gyermekük 1781-ben született meg, *Ersők* keresztszülei Pető Miklós és felesége voltak. *Éva* 1784-ben született meg, az ő keresztszülei viszont tekintetes Győrfi úr és Illyés Istvánné voltak, Éva azonban meghalt, így a harmadik gyermeket ismét *Évának* keresztelték 1786-ban, neki Illyés István és felesége voltak a keresztszülei. 1789-ban született meg *Miklós*, neki ismét a Pető házaspár voltak a keresztszülei, ekkor már bíró volt Jakó Miklós. (Ugyan ebben az évben született meg Pető Miklós leánya, Susanna is, az ő keresztszülei pedig Jakó Miklós és felesége voltak.) Jakó Miklós ötödik gyermekének, *Mihálynak* a keresztszülei a prédikátor Vári Ferenc és felesége voltak, de az 1794-ben született *József* keresztszülei ismét a Pető házaspár voltak. Jakó Miklós a matolcsi nagygazdák csoportjába tartozott, 14 köblös szántóval, 17 kaszás réttel és 5 mérő gyümölcsőssel rendelkezett, tehát sokkal jobb gazdasági helyzetben volt, mint Pető Miklós vagy Illyés István, itt tehát semmiképpen sem beszélhetünk patrónus-kliens viszonyról. A választás oka lehetett egyrészt az, hogy Pető Miklós is esküdt volt, tehát mivel mindketten részt vettek a település életének irányításában, így alakulhatott ki szorosabb viszony közöttük. Másrészt pedig mindketten tagjai voltak a céhnek, tehát itt is kialakulhatott barátság közöttük.

Tóth Mihály 1774-ben vette feleségül a panyolai Siket Sárát, Tóth Mihály tehát minden bizonnyal pár évvel idősebb lehetett Pető Miklósnál. Első gyermeke 1775-ben született meg,

58 1790 szeptemberében 5 forintot adományozott az egyháznak, 1791 januárjában előbb 2 forint 45 krajcárt, majd Isten dicsőségére további 12 forintot adományozott az egyháznak, novemberben pedig egy gubát adott az ekklezsiának. 1792 áprilisában 6 forintot adott Isten dicsőségére. 1795-ben ismét 5 forintot adott Isten dicsőségére. Apja és testvérei is adakoztak Isten dicsőségére, viszont ritkábban, mint Miklós, de fontos megjegyezni, hogy 1795-től Pál is egyházfi volt. 1797-ben 2 forintot és 25 krajcárt, 1799-ben pedig egy tinó árát adta az ekklezsiának Miklós. 1800-ban 2 forintot és 18 krajcárt adományozott az egyháznak.

59 Pető Miklós 17 családdal állt keresztkomasági kapcsolatban, de a dolgozat terjedelmi korlátaira nézve ismét csak 4 családdal foglalkozom részletesen.

Ersébet keresztszülei Debreceni Pál és Kis Illyésné voltak. Második gyermeke, *Péter* 1780 áprilisában született meg, Péter keresztszülei Pető János és felesége voltak. *Klárának* Pető Miklós is felesége voltak a keresztszülei, *József* keresztszüleinek 1784-ben viszont már Sallai Ferentznét és Szabó Pált kérték fel. 1785-ben született meg *Éva*, az ő keresztszülei ismét Pető János és felesége voltak. *Mikósnak*, aki 1788-ban született meg, és *Máriának*, aki 1791-ben született meg, ismét Pető Miklós és felesége voltak a keresztszülei. Nyitott kérdés marad, hogy milyen oknál fogva kérték fel más és más házaspárokat, (esetenként nem házaspárokat) a gyermekek keresztszüleinek, ugyanis a halotti anyakönyv tanulsága szerint 1791-ben még mindegyik keresztszülőpáros élt. Tóth Mihály az 1801-es összeírás alapján egyetlen házzal lakott arrébb Pető Miklóstól és Pető Istvántól, tehát a két Pető házaspár felkérése mögött egy szorosabb, szomszédi viszonyi is lehetett. Ugyanakkor a több keresztszülő felkérése mögött feltételezhetjük azt is, hogy igyekeztek több családdal kapcsolatok kialakítani a szülők az esetleges elhalálozásukra, illetve a keresztszülők elhalálozására tekintettel.

Sallai Mihály 1781 májusában vette feleségül 23 évesen Széles Sárát, azonban első gyermekük csak a házasság megkötése után 7 évvel, 1788-ban született meg, *Ersébet* keresztszülei Pető Miklós és felesége voltak. Széles Sára 1791-ben, 27 évesen „*hirtelen megholt*”. Sallai Mihály három hónappal felesége halála után újránősült, hiszen *Ersébet* még csak 3 éves volt. A következő gyermek, *Mária* csak 5 évvel később, 1793-ben született meg, de *Mihály* Mária születése után rövidesen, 1794-ben született meg, *Máriának* és *Mihálynak* is Pető Miklós és felesége voltak a keresztszülei. Majd ismét csak 6 évvel később született meg a negyedik gyermek, *István*, az ő keresztszülei Széles Mihály és felesége, Veres Éva (Miklós későbbi felesége) voltak.⁶⁰ Kérdéses, hogy vajon miért nem a Pető házaspárt kérték fel utolsó gyermekük keresztszüleinek is. Orbán Sára 1805-ben *szárazbetegségben* hunyt el, tehát lehetséges, hogy eddigre már tüdőbajos volt, ezért nem őt és férjét kérték fel keresztszülőnek. Láthatjuk tehát, hogy míg korábban az idős Pető Istvánt még 60 éves korában is felkérték, addig a fiatal, de beteg Orbán Sárát már nem, ez alapján tehát feltételezhető, hogy egyre fontosabb lett az, hogy a keresztszülő hosszútávon vállalja a gyermekért a felelősséget. Sallai Mihály gazdasági helyzetét tekintve a kis művelhető területtel rendelkező gazdák közé tartozott, mindössze 5 köblös szántóval és 4 kaszás réttel rendelkezett, ő nem volt céhtag.

Őri Tamás 1788-ban vette feleségül Szabó Máriát, (Őri Tamás tehát valószínűleg több mint

⁶⁰ Kocsis Gyula ceglédi születéskorlátozás vizsgálata során megállapította, hogy ha az 1. gyermek a házasságkötés után 24 hónapról később született meg, akkor már felmerülhet a születéskorlátozás lehetősége, viszont a késői gyermekáldás hátterében egészségügyi problémák is állhattak. KOC SIS Gy. 2004. 75.

5 évvel fiatalabb volt Pető Miklósnál) a házaspár első gyermeke, *János* 1790 júliusában született meg, a gyermek keresztszülei Pető Miklós és felesége voltak, akárcsak *Ersébetnek*, aki 1794-ben született meg. *Miklós* 1795-ben született meg, neki is a Pető házaspár voltak a keresztszülei, és *Imrének* is, aki 1797-ben született. *Susánna* 1803-ban született, eddigre mint már említettem, Orbán Sára valószínűleg beteg volt, ezért Illyés Istvánt és feleségét, (Orbán Sára nővérét,) Orbán Máriát kérték fel keresztszülőknek. A hatodik gyermek, *Mária* 1808-ben született, az ő keresztszülei Széles Mihály és felesége, Balog Mária voltak. Az Őri és a Pető család között egy szoros kapcsolatot feltételezhetünk, nem kizárt, hogy a keresztkomasági kapcsolat a két család között csak Orbán Sára betegsége miatt szakadt meg. Őri Tamás hasonló gazdasági helyzetben volt, mint Pető Miklós, 4 köblös szántóval, 3,5 kaszás réttel és 3 mérő gyümölcsösrel rendelkezett, illetve ő is céhtag volt.

Pető Miklós népszerűsége apjához képest nemcsak a keresztségek számában csappant meg, őt már tanúnak is kevesebbszer hívták, ez egyrészt azzal állhatott összefüggésben, hogy ő már nem viselt olyan presztízzsel bíró tisztségeket, mint Pető István, másrészt pedig Miklós sokkal kisebb földdel rendelkezett, mint apja. 1787 és 1817 között őt mindössze 9 alkalommal kérték fel tanúnak. 1787-ben saját apja esküvőjén vett részt tanúként, Balogdi János hadnagy mellett; 1789-ben esküdt volt, ekkor a tanító, Kis Mihály és Széles Mária esküvőjén volt tanú, Szabó Ferenc, Tóth Miklós és Jakó Miklós bíró mellett; illetve Széles Josef és Certe Mária esküvőjén, ahol tanúként jelent meg a bíró Jakó Miklós, a céhmester Pető István és Lengyel Miklós is. Miklóst vagy az előbb említett tisztsége miatt hívhatták meg, vagy a céhben alakulhatott ki szorosabb kapcsolat a Petők és Széles Josef között. 1791-ben ugyancsak apja mellett volt tanú Sallai Mihály és Széles Susanna esküvőjén. Sallai Mihállyal keresztkomasági kapcsolatban állt Pető Miklós, első gyermekének már ő volt a keresztapja, majd megözvegyülését követően, második házasságából született két gyermekének is Pető Miklóst kérte fel keresztapának Sallai Mihály. Bár Mihály nem volt céhtag, baráti kapcsolatot feltételezhetünk közte és Miklós között. 1798-ban is együtt kérték fel az apát és fiát tanúnak Széles János és Balog Éva. Pető Miklós már közelebb állt korban a házasuló párokhoz, mint apja, de 1798-ban már ő is nagyjából 20 évvel lehetett idősebb a házasuló párnál. Széles János viszont ugyancsak tagja volt a céhnek, ezért feltételezhetjük, hogy ennek mentén alakult ki szorosabb kapcsolata Pető Istvánnal és Miklóssal. 1804-ben és 1807-ben ismét két mester esküvőjén vett részt tanúként, Széles György és Zámboi János gubacsapó mester esküvőjén. Miklós házassági tanúnak való felkérésénél tehát már a baráti viszony és a céhen belüli

ismertség dominálhatott, a keresztszülő és házassági tanú szerepének szoros összekapcsolódását is láthatjuk esetében. Mivel Miklós matolcsi, céhbeli lakosok esküvőjén vett részt, ezért valószínűleg elmélyültebb kapcsolatok mentén kerülhetett sor a felkérésekre, ugyanakkor kérdéses, hogy a nagy korkülönbség miatt esetében is beszélhetünk-e baráti kapcsolatokról, vagy inkább a tisztelet jeléül kérték fel házassági tanúnak az ekkor már középkorú mestert.

Pető Miklós gyermekei házassága révén Tóth Mária, Szabó András és Molnár Ersébet családjával került kapcsolatba. Tóth Mária nemes családból származott, Tóth Miklós leánya volt. Az 1801-es összeírás alapján a 11-es számmal megjelölt telken lakott Tott Miklós, de a 17-es számú telken ugyancsak élt egy Tott Miklósné, Pető Miklós közvetlen szomszédságában. Nem tudni, hogy vajon Tott Miklósnéval került kapcsolatba a család, aki igen jelentős művelhető területtel rendelkezett a Pető családhoz képest, vagy Tott Miklóssal, akinek a gazdasági helyzete hasonló volt Pető Miklóséhoz. Az 1809-es mesterlajstromba több Thot Miklósné is be lett jegyezve, feltételezhetően tehát mindkét család tagja volt a céhnek.

Pető István házassága révén tehát azonos jogállású, azonos foglalkozási csoportba tartozó, vagy szomszédsági, vagy hasonló vagyoni helyzetű családdal került kapcsolatba a Pető család.

Szabó András 1808-ben vette feleségül Pető Susannát. András nem volt nemes, de apja a közepesen nagy gazdák alsó csoportjába tartozott 11 köblös szántójával, 5 kaszás rétjével, 2,5 mérő gyümölcsösével, az 1809-es és 1821-es mesterlajstrom alapján pedig mindketten gubacsapók voltak. Pető Susanna házasságában tehát egyedül a Szabó család foglalkozási azonossága dominált.

Pető Benjamin kapcsolathálójának ismertetése

Pető Benjamin 1800. szeptember 14-én született, Pető Miklós és Orbán Sára utolsó gyermekeként, keresztszülei Vári Ferencz prédikátor és Szabó Ferenczné voltak. Benjamin bátyja, István ekkor tölthette legény éveit, hiszen 1803-ban már megnősült, 1809-ben pedig már a mesterek között írták össze, nővére, Susanna 11 éves volt. Benjamin még csak 5 éves volt, mikor édesanyját elveszítette, 10 éves volt, mikor édesapja megnősült, minden bizonnyal a mostohaanya, Veres Éva kisebbik fia, a 9 éves Gáspár Ferenc is Pető Miklós házához került.⁶¹

⁶¹ Széles Mária, Széles Mihály árvája ekkor már nem Veres Évával élt, a lány 1808-ban házasodott össze Pető Miklós öccsével, Pető Jóseffel. Veres Éva fia, Ifj. Széles Mihály 1811-ben 18 évesen kötött házasságot Illyés

Benjamin 17 évesen állt be apjához inasnak, 1817. április 24-én és 1820. április 24-én szabadult fel. Ezt követően kerülhetett sor vándorlására, erre vonatkozó adattal azonban nem rendelkezünk. 1821-ben már mint felszabadult legény lett bejegyezve a protokollumkönyvbe, de felszabadulását követően még további hat hetet kellett különböző mestereknél eltöltenie. 1822. október 1-jétől egy hetet töltött nemes Széles György mesternél, 1823 július 22-től három hétig szolgált nemes Balog Istvánnál, majd novemberben további két hetet dolgozott nemes Illyés Ferencznél. Széles Györggyel apja szorosabb kapcsolatban állhatott, esküvőjén tanúként volt jelen, Balog Istvánnal pedig keresztkomasági kapcsolatban állt Pető Miklós, a mesterek kiválasztásában tehát az apa kapcsolatai dominálhattak, nem valószínű, hogy Benjamin korábban szorosabb kapcsolatban lett volna a mesterekkel. Fontos kiemelni, hogy Benjamin csak nemes jogállású mestereknél töltötte a hat heteket. A céh protokollumkönyve alapján nem derül ki, hogy 1823 és 1826 között milyen további feladatai voltak Benjaminsnak, a mesterremek elkészítésére természetesen az idő alatt kerülhetett sor, de nem kizárt, hogy apjánál dolgozott ebben a három évben, hogy gazdaságilag önállósodni tudjon, meg tudja tartani a remek elkészülte után kötelező lakomát, el tudja tartani családját, mert feltehetőleg 1824-ben megnősült.

Házasságát nemes Molnár Ersébettel kötötte, akinek apja ugyancsak tagja volt a céhnek. Molnár András Pető Jánossal egy napon 1803-ban kötötte meg házasságát, anyja eddigre özvegy volt, de közepesen nagy művelhető területtel, 9 köblös szántóval, 4 kaszás réttel és 5 mérő gyümölcsösrel rendelkezett. 1816-ban a búzadézsmá alkalmával csak a szántóföldek lettek összeírva, András ekkor már csak 3 köblös, 2 vékás szánóval rendelkezett, Pető Miklós pedig 2 köblös, 2 vékás szántóval. Ersébet és Benjamin tehát mindketten nemesek voltak. hasonló gazdasági helyzetben voltak családjuk, szüleik gubacsapók voltak.

Benjamin 1825-ben állt be a céhbe, ezért 6 rajnai forintot kellett befizetnie a céhládába. Ugyanebben az évben született meg első gyermeke, *József*, azonban a gyermek két hetesen meghalt. József keresztszülei az egyházfi Szűts Ferentz és felesége, nemes Kalotsai Katalin voltak. A házaspárt mindössze egy alkalommal kérte fel Pető Benjamin keresztszülőnek, kölcsönös komaság sem alakult ki közöttük. Mivel ebből az időszakból nem rendelkezünk Benjamin anyagi helyzetére vonatkozó forrásokkal,⁶² Benjamin anyagi helyzetét nem tudjuk

Máriával, aki ekkor 24 éves volt. Házasságukat Tunyogon kötötték, ugyanis unokatestvérek voltak. A matolcsi prédikátor bár bejegyezte házasságukat az anyakönyvbe, azt érvénytelennek nyilvánította.

62 A presbiteri jegyzőkönyvbe 1810-et követően már nem rögzítették az adományokat, a gubacsapó céh számadásiban feltűnő céhtagok által befizetett összegek a mesterek anyagi helyzetének pontos összehasonlításra nem nyújtanak alapot. A matolcsiak vagyoni helyzetének összehasonlítására alapot adó dézsmajegyzékek 1816-ban és 1821-ben keltek, azonban Benjamin ekkor még nem vezetett önálló gazdaságot.

pontosan meghatározni.⁶³ Azt, tehát, hogy a két családi anyagi helyzete mennyiben tért el, vagy hasonlított, nem tudjuk meghatározni. Szűts Ferentz nem találjuk a mesterlasjtromban, a felkérés alapja tehát az lehetett, hogy mindketten egyházfik voltak, mindössze pár év korkülönbség lehetett közöttük, mert Szűts Ferentz 1818-ban nősült meg. A második gyermekének, *Ersébetnek* Széles Pált és feleségét kérte fel Benjamin keresztszülőknek, Széles Pál 1824-ben nősült meg, és ugyancsak egyházfi volt a keresztelés időpontjában. Széles Pál emellett tagja volt a céhnek is, közöttük valamivel szorosabb viszony alakulhatott ki, mert náluk kölcsönös volt a komaság. *Susannának* Kis Gy András és felsége, *Juliannának* Őri Miklós és felesége voltak a keresztszülők, András és Miklós esetében nem tudni, hogy egyházfik voltak-e, Őri Miklós nem volt céhtag, Kis Gy András viszont céhtag volt, 1840-ben a céh kallósgazdája volt Avasfelsőfaluban, később pedig céhmesternek is megválasztották, azonban Susanna ekkor már nem élt.

Benjamin és felesége⁶⁴ 17 családdal került keresztkomasági kapcsolatba, azonban egyedül Benjamin nagybátyjának,⁶⁵ Pető Józsefnek tartották 4 gyermekét keresztvíz alá, a többi 16 családdal csak egyszer került komasági kapcsolatba a házaspár, ebből pedig egyetlen egyszer volt kölcsönös a komasági kapcsolat. Bár egyetlen évben sem voltak kimagaslóan sokszor keresztszülők, de nem is találunk olyan házaspárokat, akik kitűntek volna keresztgyermekaik számával. A felkérések többsége Benjamin 25 és 36 éves kora közé esik, 46 éves korában még felkérték két egymás utáni alkalommal keresztapának, de ekkor már évek óta nem volt keresztszülő. Mivel 21 keresztgyermek volt Benjaminsnak, ezért feltételezhetően ezek a kapcsolatok nem mélyülhettek el. A 17 házaspárból 10 férfi biztosan tagja volt a céhnek, velük lehetett esetleg szorosabb a kapcsolat. Nagybátyjának, Pető Józsefnek a három⁶⁶ gyermekével szorosabb kapcsolata lehetett Benjaminsnak, Áronnal, Lídiával és Jóseffel, a fiúk egyébként mindketten gubacsapó mesterek lettek. Emellett szorosabb kapcsolatot feltételezhetünk Széles Jánossal, akinek esküvőjén tanúként is jelen volt és Széles Pállal, aki

63 Céhbeállása időpontjában, 1826-ban 6 rajnai forintot fizetett be. Ez az összeg volt a kötelezően előírt befizetendő összeg, de emellett Kováts Ferentz, Balog Imre 10-10, Nyíri András pedig 19 rajnai forintot fizetett be ekkor, tehát ők mindenképpen jobb anyagi helyzetben lehetettek, mint Benjamin. EA 5516. 222.

1829-ben azoknak, akiknek előírták a kallóba való utazást és az ottani munka teljesítését, de az Avasfelsőfaluba való utazáson nem akartak részt venni, azoknak ezt pénzen meg lehetett váltania. 1829-ben Benjamin nem vett részt az utazáson, ezért azt 6 rajnai forinttal váltotta, ekkor viszont ő fizette be a többiek közül, akik nem utaztak a legnagyobb összeget. EA 5516. 209.

64 Benjamin és felesége minden alkalommal együtt voltak keresztszülők.

65 Az 1820-as évektől láthatjuk, hogy rokonokat is felkértek tanúnak, korábban rokonok a keresztszülő-választásnál nem jöttek számításba.

66 Pető Józsefnek 4 keresztgyermekének volt a keresztapja Benjamin, de az első Lídiának keresztelt lány pár hónaposan meghalt.

unokatestvérének lányát, Pető Esztert vette feleségül. Széles Pál esküvőjén tanúként is jelen volt Benjamin és kölcsönös komasági viszonyban is álltak. Míg apja és nagyapjának törvénytelen⁶⁷ keresztgyermek nem volt, addig Benjamin és felesége Nyíri Sára törvénytelen gyermekét keresztvíz alá tartották.

Benjamin két lánya, Ersébet és Julianna is gubacsapó mesterekhez mentek férjhez, azonban míg Balogh István nemes volt, Jakó György már adózó volt, anyagi helyzetüket nem ismerjük.

Benjamin, akit 24 alkalommal kérték fel házassági tanúnak, egyházfi és hadnagy is volt, három évben pedig a céh előlölői közt is megtaláljuk, egyetlen egyszer, 15 évesen került a városi tanács elé, úgy tűnik, peres ügyei nem voltak. Presztízses matolcsi lakosnak számíthatott, ám a számok egyetlen esetben erősítik meg népszerűségét, 1842-ben, amikor 11 házasság alkalmával 6 alkalommal szerepelt tanúként. Míg nagyapjánál a keresztszülői és tanú szerepek betöltése szinte végigkísérte a mester életét, apjánál a két szerep azonos életszakaszra esett, addig Benjaminszínél a keresztszülőnek és tanúnak való felkérések időszaka némiképp elkülönült, míg keresztszülőnek a házassága megkötése utáni évtől, 1825-től 1836-ig kérték fel elsősorban, addig tanúnak csak 1832-ben kérték fel először, de néhány évet leszámítva haláláig, 57 éves koráig folyamatosan szerepelt házassági tanúként. Egyetlen alkalommal vett részt tanúként az egyik nála szolgáló inas (később mester) esküvőjén, tehát itt egy eleve szorosabb kapcsolatot feltételezhetünk, és két alkalommal vállalt keresztapaságot is olyan házaspárnál, akiknek esküvőjén tanúként volt jelen. A 24 alkalomból háromszor volt jelen rokonaiknak, három alkalommal pedig felesége öccseinek az esküvőjén, tehát már rokonok is felkérték egymást tanúnak, itt is eleve szorosabb kapcsolatokkal számolhatunk. 12 alkalommal volt jelen gubacsapó mester esküvőjén, itt is szorosabb kapcsolatokkal számolhatunk.

Benjaminszínél mesterré válását követően egy alkalommal szolgált 3 hétig egy legény, Tóth Sándor, és két alkalommal szegődött inas hozzá, Újhelyi László és Kis István. Tóth Sándor, bár becsületesen letöltötte a hat hetet,⁶⁸ mégsem találjuk később a mesterlajstromban⁶⁹, ahogyan nemes Újhelyi Lászlót sem.⁷⁰ Újhelyi László nem Matolcson született, de 1829.

67 A törvénytelen gyermekek és anyjuk megítélése is változhatott, mert a 19. században már arra is találunk példákat, hogy a bíró és felesége vállalták a keresztszülőiséget a törvénytelen gyermeknek.

68 EA 5513 20.

69 Megjegyzem, hogy 1837 és 1841 között nem vezették be a mesterek neveit a protokollumkönyvbe, tehát elképzelhető, hogy több mesterről nem tudok. EA 5513 5.

70 A protokollumkönyvben nincs feltüntetve az inasok és legények származási helye, de sok inas és legény esetében feltételezhető, hogy nem matolcsi lakos volt, azonban kérdéses, hogy ha nem a matolcsi céhhez csatlakoztak, akkor vajon kontárokká váltak, vagy más céhhez csatlakoztak-e.

július 22-én Matolcson állt be inasnak Kis Ferentzhez, azonban 1830. január 2-án már panaszba tette, hogy „*mestere vele méltatlanul bánik*”. A céh „*ki halgatván mind a két feleket, határozatott, hogy az Inas választhat más Tanító mestert, s az el töltött idejeis kegyelemből fel vétettetik, de a szegődést újabban tegye meg, a mostani szegődést pedig fizesse vissza elébbeni Urának.*”⁷¹ Ezt követően Újhelyi László Pető Benjamint választotta tanítójául, akinél becsületesen letöltötte a három évet, közben teljesítette a kiszabott hat heteket is, és 1832 júliusában felszabadult, 1830-at követően tehát valószínűleg nem került konfliktusba tanítóival.

Kis István, 1833 Szent György napján szegődött inasnak Benjaminhoz, majd két év múlva felszabadult. 1836-ban töltötte le a hat heteket, és 1843-ban állt be a céhbe. Benjamin és István között jó viszony alakulhatott ki, mert István esküvőjén, 1843-ban Benjamint is felkérte tanúnak.

Összegzés

A három mester kapcsolathálójának elemzése után a következő tanulságokat vonhatjuk le. A Pető család esetében a keresztségi kapcsolatoknál kezdetben a presztízis dominálhatott, a szülők igyekeztek gyermekeik keresztszüleinek a település magas presztízzsel rendelkező tagjait felkérni, ezért a céhmester Pető István és felesége gyakran szerepeltek a keresztszülők között. A keresztyermek felé nem lehetett sok kötelessége ekkor a keresztszülőknek Matolcson, hiszen Pető István és felesége sok keresztyermek szüleitől sokkal idősebb volt, emiatt pedig a gyermek hosszú távú nevelését nem vállalhatták. A keresztyermek nagy száma arra enged következtetni, hogy a kapcsolatok egy része gazdasági segítséget sem tudott biztosítani a keresztyermeknek, hiszen anyagilag ezt valószínűleg még a jómódú céhmester sem tudta volna vállalni. Matolcson egyedül a szűrszabó-csapó, később gubacsapó céhben betöltött tisztségek, a mezőváros tanácsában betöltött tisztségek, a hadnagyi, egyházi és kurátori pozíciók adhattak presztízst a lakosoknak, ezeknek a tisztségeknek a betöltése időről időre kiemelte és némiképp kiváltságosabb helyzetbe hozta a társadalom bizonyos tagjait, viszont ezen szerepek időtartamának lecsökkenésével, ezek már nem biztosítottak hosszútávon presztízst. Ráadásul a 19. század elejétől a keresztkomai kapcsolatokban egyre inkább a szülőkhöz korban közel álló házaspárok jöttek számításba a keresztszülő választásnál, viszont céhmestereknek, hadnagynak inkább 35 évesnél idősebb lakosokat

71 EA 5513 148.

választottak. A házassági tanúságok során viszont a presztízs dominanciája sokáig megmaradt, gyakorta találjuk a kurátort, a főbíró, a főbíró vagy a hadnagyot a tanúk között, egyes esküvőkre többjüket is felkérték, a tanúságok során egyedüli változás volt a rokonok felkérésnek megjelenése.

A gazdasági helyzet meghatározó szerepét ezekben a kapcsolatokban még nem sikerült tüzetesen vizsgálnom, de az eddigi adatok alapján úgy tűnik, hogy talán éppen a gubacsapó céh biztosított egy olyan fórumot, ahol különböző gazdasági helyzetű mesterek között is kialakulhattak baráti kapcsolatok, a nagygazda, bíró Jakó Miklós például kölcsönös keresztkomasági kapcsolatba került a kis művelhető földdel rendelkező egyházfi-esküdt Pető Miklóssal.

Bár a céh elsősorban a gazdasági érdekek érvényesítésére jött létre, a matolcsi céh vallásos jellege a református egyházzal és a presbitériummal is szoros kapcsolatba hozta a céhtagokat; az élet számos területét szabályozó artikulusai által pedig a mezővárosi tanács feladatainak egy részét is átvette a céh, így a két szerv egymástól függetlenül, de nem elválaszthatóan működött, a céhtagokra kiszabott pénzbüntetések felét gyakorta a tanács részére kellett befizetni. A 18. században létrejött gubacsapó céh ezáltal fokozatosan a matolcsi lakosok életének, kapcsolatainak szervezőjévé, a mindennapok irányítójává vált, a megélhetés alapja pedig a céhtagság lett.

Bibliográfia:

BENDA Gyula

- 2006 Patrónusok vagy komák. In: *Társadalomtörténeti tanulmányok*, 519-546.
Budapest, Osiris Kiadó

BÁRTH Dániel

- 2005 *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*, Budapest, MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport

BOGDÁN István:

- 1991 *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, Budapest, Akadémiai Kiadó

DOMONKOS Ottó:

- 1991 A céhes kézművesség szerveződése In: Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz. Anyagi kultúra, kézművesség* 30-40. Budapest, Akadémiai Kiadó

GYÖRGYI Erzsébet

- 1990 A házasságkötés szokásai In: Dömör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz. Népszokás, néphit, népi vallásosság*, 32-66. Budapest, Akadémiai Kiadó

EPERJESSY Géza

- 1967 *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon*, Budapest, Akadémiai Kiadó

Fényes Elek

- 1839 *Magyarország statistikája* 4. Pest, Trattner-Károlyi

GYÖRGYI Erzsébet-TÁRKÁNY-SZÜCS Ernő

- 1980 Násznagy In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon K-Né* 3. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó 697-698.

HOPPÁL Mihály-TÁTRAI Zsuzsanna

- 1980 Keresztelő In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon K-Né* 3. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó

KAPROS Márta

- 1990 A születés és a kisgyermekkor szokásai In: Dömör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz. Népszokás, néphit, népi vallásosság*, 9-31. Budapest, Akadémiai

Kiadó

KOCSIS Gyula

- 2004 Családrekonstrukciós vizsgálatok Cegléden a 18. század második felében In: Pócs Éva (szerk.): *Múlt és jelen*, 67-82. Budapest, L'Harmattan

KOCSIS Gyula

- 2008 Társadalmi kapcsolatháló a mezővárosi elit 18. századi keresztkomai rendszerében. (Cegléd 1770-1790). Az egyházi anyakönyvek a néprajzi, társadalomtörténeti, történeti demográfiai kutatásokban. In: Czoch Gábor, Horváth Gergely Krisztián, Pozsgai Péter (szerk.): *Parasztok és polgárok: tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*, 282-303. Budapest, Korall Társadalomtörténeti Egyesület

NAGY JANKA Teodóra

- 2001 A nőrablástól a házasságkötésig In: Györgyi Erzsébet (szerk.): *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző*, 49-53. Budapest, Planéta Kiadó

NAGY-VARGA Vera

- 2000 Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz. Társadalom*, 532-557. Budapest, Akadémiai Kiadó

RICHTER M. István

- 1941 Az inas a céhvilágban In: *Ethnographia LII.évf.* 218-227.

SZILÁGYI Miklós

- 2000 Törvények, szokásjog, jogszokás In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz. Társadalom*, 693-759. Budapest, Akadémiai Kiadó

SZIRMAY Antal

- 1810 *Szathmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete II. rész*
Budán, a Magyar Királyi Universitas betűire

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő:

- 2003 *Magyar jogi népszokások*, Budapest, Akadémiai Kiadó második bővített kiadás, (Első magyar nyelvű kiadás: 1981)

Forrásjegyzék:

LUBY Margit

1928 EA 5512: A matolcsi szűrszabó és csapó céh könyve, és fontosabb régi levelei
1719-1830. Matolcs

LUBY Margit

1928 EA 5513: A matolcsi guba takács nemes társaság szabályrendelete és naplója
1820-1910. Matolcs

LUBY Margit

1928 EA 5515: A matolcsi gubakészítők vegyes levelezése, számadása, 1750-1880.
Matolcs

LUBY Margit

1928 EA 5516: A matolcsi gubakészítők vegyes iratai, főleg számadások, 1820-1910.
Matolcs

Matolcsi keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek (1732-1889) Lelőhely:

Tunyogmatolcsi Lelkészi Hivatal

Presbiteri gyűlések jegyzőkönyve (1790-1860) L.h.: u.o.

Matolcs Mező Városának Jegyző Könyve (1815-1827) L.h.: u.o.

MOL P1531. 11.dob. 298.fasc.

MOL P392 III. sor. 227.tét. 201.dob. 14-16.oldal

MOL UC 13:13 pag. 33.

MOL N79:32